

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Lánczy Gyula, *A magyarság az Árpádok korában. Történeti tanulmány. Függelékül: Széjegyzet a Sylvester-bulla eredetének kérdéséhez.* Budapest, 1897. 104 l.

E tartalmas kis könyv voltaképp a következő kérdést tárgyalja: Miért nem jött létre magyar irodalom az Árpádok korában? Kár, hogy a szerző, a ki az egyetemes történelemnek minden zugában kitünően jártas és a legfélreesőbb forrásokat is ismeri, oly bajosan élvezhető periodikus stílusban ír és annyira nem rendezte gondolatait és adatait áttekinthető sorozatba, hogy az olvasó csak nehezen tájékozódhatik gondolatmenetében. Lássuk érdekes fejtegetéseinek leglényegesebb pontjait, lehetőleg saját szavaival.

Szent István királynak megkoronáztatása egyházi tény volt, mely azonban a III. Ottóban testet öltött római birodalmi eszme befolyását, a nyugati császárság apaságát sohasem tagadhatta meg. Ottó császárnak romanizáló, antikizáló czélzatainak (s. i. nálunk is a veszprémvölgyi apáczakolostornak *görög nyelvű* alapítólevelét!) elenyésztével legott nyomasztó sulyával előtérbe lép a germán-német elemek sajátlagos jellege és expanzív tendenciája. A nagy vallási és társadalmi átalakításban, mely most hazánkban megindul, két tábor áll egymással szemben, melyeket évszázados kultur-távolságok örvényei választottak el egymástól: a pogány magyarság nemzetiségi vezérei alatt, conservatív és védekező fél, — és az újító, forradalmi irányu István király, ki a megindult harczot maga is a theutonok és magyarok közti általános háborúnak nevezi. Nemcsak a hit, hanem a lét kérdése dőlt el e harczban. A vesztes fél az ősi magyar elem lett, mely az idegen eszméknek engedte át a tért, de még sokáig maradt hatalmas ellenzék. Hisz nemcsak vallási ellentétek összetűzése volt e harcz, hanem első sorban két kultur-állapoté, melyben a faji, nemzetiségi momentumoknak elejétől fogva erős része volt. Míg az északi és nyugati népek nyugodt tömegekben, naiv őszinteséggel és bizalommal léptek be az új, romano-kelta hit- és kultur-világba s ily körülmények közt belevihették kereszténységökbe ősi népéletök elemeit és barbárságuk emlékeit: nálunk sokkal kedvezőtlenebb az állapot, mert itt nemcsak pogányok és keresztények, hanem egyúttal magyarok és idegenek álltak egymással szemben. »A királyság szigorúan keresztényi, egyházi jelleget öltött, az állami intézmények benső kapcsolatban jelent-

keznek az egyháziakkal és a hierarchiai tényezők a kormányzatnak előkelő közegeivé és hordozóivá váltak, mint Európaszerte, de főképen a germán befolyások alatt fejlődő osztályokban. Ámde a *magyar nemzeti szellem*, az eredeti népelet csak kelletlenül látszik ezekhez alkalmazkodni és ha egyáltalában, úgy nem *ezen* keretben érvényesült« (24. l.). A nemzeti ellenhatást legjobban bizonyítják a pogány szertartások elleni tilalmak, melyeket még a XII. és XIII. században (Ottokár király 1273.) is ismételni kell. Ez időben indúlnak a középkori nemzeti irodalmak gyors virágzásnak, melyben a nemzeti szellem és nyelv teremtő ereje érvényesül; — »csak Magyarországnak nincsen irodalma, csak a magyar faji és nemzeti szellemnek, nyelvnek nincsen számottevő önálló irott hagyatéka a honalapító dynastia századaiból.« (27. l.). Szellemi művelődés, mozgalom van, de nyelve latin volt és munkásai kiválólag olasz egyháziak; és az irodalmi productio még ezen universalis keretben is jelentéktelen, szinte elenyésző, a nemzeti elem, a magyar színezet pedig benne szinte teljesen hiányzó (28. l.).

Ezekben foglaltatik Láczy felelete a fölvetett kérdésre, hogy miért nincsen magyar irodalom az Árpádházi királyok korszakában? Mert érdekes kis könyvének további tartalma gazdag ugyan tanulságos adatokban és figyelemre méltó megjegyzésekben, de a főnti fölfogás lényegén nem változtat. Szerző elismeri, hogy e korszak külső és belső küzdelmei mind »öntudatos nemzeti visszahatás okozata, háborgó népi indulatok, melyeknek utórezgéseit érezzük latin krónikáink lapjain keresztül, de a magyar lantnak valamelyes műalkotásában nem maradtak reánk« (35. l.). Utóbb (59. l.) hangsúlyozza¹ »a magyar államiság területi és eszmei nagymérvű kibontakozását« Kálmán alatt, — hiszen lehetők tartja (47. l.), hogy a veszélyes cursoli országos gyűlés magyar nyelven folytatta tárgyalásait és határozatait magyar nyelven hozta, a mi mégis rendkívül valószínűtlen; — de ugyanezen uralomra vezető vissza »a szárnyszegés, a hanyatlás, a népi fejlődés tervszerű megakasztásának kezdeményeit is« (59. l.), mert ez időben tiltották meg az úri hatalom alatt álló egyéneknek, hogy tudós tanulmányoknak élhessenek uroknak tudta és beleegyezése nélkül: hogyan »támadhatott volna nemzeti irodalom, midőn az írástudók vezérosztályában, az egyháziban, legalább annak felsőbb rendjeiben, a nemesi születés nyilvánított főkellékül, melyet nem pótolhatott sem érdem, sem tudás« (68. l.). Hozzájárul a XII. század második felétől a német bevándorlás, »mely a szellemre és irodalmi nyilvánulására« nem lehetett kedvező hatással (70. l.). Közvetlenül szomszédainktól sem tanulhattunk sokat, mert az Ostmark tudomány dolgában nagyon el volt maradva, és az országban nagy számmal elterjedt olasz elemek szintén »nem léptek érintkezésbe a magyar régi nemzeti szellemmel« (74. l.).

Nem mellőztem, úgy hiszem, Láczy nagy tudományú tanulmá-

¹ Hogy miért nevezi itt a Casselben született Vrudingér Miksát »svájczai származású írónak«, azt igazán nem sejttem. Talán csak nem azért, mivel egy évig Zürichben volt tanár?

nyából semmit, a mi a kérdés lényegére tartozik. Lássuk már most fölfogását közelebről.

Teljesen igaza van Láczynek, hogy a magyar nemzet nem szívesen és csak lassan fogadta be a keresztény vallást és műveltséget, — de mi következik ebből? hogy nem lehetett és nem volt magyar nemzeti irodalom? Mily meggondolatlan volna e következtetés, pedig szerzőnk tényleg így következtet. Nem, e tényből, melyet túlozni sem szabad, mert bizonyára voltak őseink közül is számosan, a kik az új hitet és kulturát készséggel fogadták el, különben hogyan lehetett volna az ország két század lefolyása alatt teljesen lelkes kereszténynyé! — e tényből legfeljebb csak annyi következik, hogy nemzeti keresztény irodalom nálunk nehezebben és lassabban jött létre, mint másutt, de azért bátran létrejöhetett. És mit bizonyít az, hogy pap csak nemes ember lehetett? (nem tekintve azt, mit Láczy a 60. l. maga is belát, hogy ez a más országokban sem ismeretlen rendelkezés bizonyára csak papiron maradt), — hiszen ép a nemesek voltak az igazi magyarok! És a németek mégis csak hoztak művelődési elemeket magukkal, hisz még a tudomány terén elmaradt Ostmark is a műveltségnek magas fokán állt.

Az egész dolgozat főhibája, hogy Láczy első sorban francia és olasz állapotokat tart szem előtt és ezek alapján következtet, és még itt is nagyon egyoldalú. Ő csak nemzeti-keresztény műveltséget ismer és az »irodalom« fogalmát a tudományos tanultság jellege nélkül el sem tudja képzelni: azért fájjalja annyira az írástudók korlátozását Kálmán idejében. A troubadourok és jongleurok, a nemzeti epika mesterei és a lyra dalnokai sehol a középkori Európában nem kerültek ki a papok vagy tudósok soraiból, kik nagyrészt irni és olvasni sem tudtak — ha akadt is pap vagy tudós, a ki a nemzeti költészetet művelte. Miért kívánja ezt nálunk? A ki szíve keservét vagy boldogságát versbe akarta önteni, a kik a régi dicsőség emlékeit nemzete szellemében újból és újból följújítták, a ki az élet tarka eseményeit költői lélekkel megalkotta, — mindezeknek nem volt semmiféle tudós tanulmányokra szükségök. Az az irodalom, melyet Láczy nálunk nélkülöz, az sehol Európában nem volt igazán nemzeti, — a nemzeti irodalom első sorban a költészet, ez pedig nem szorult sehol a papi rendre vagy a keresztény szellemre. Jellemző Láczy fölfogásának egyoldalúságára, hogy lenézi a szomszédos Ostmarkot, mivel Huber Alfonz hangsúlyozta, hogy nem volt egyetlen monostora, mely a tudományokat ápolta volna, — ezért lenézi az Ostmarkot, melyben akkor a középkor legnagyobb költői éltek és működtek, a Nibelung-ének és Kudrun-eposz mesterei, Öreg Reinwar és Walther von der Vogelweide, számtalan kisebb, de még mindig kiváló költőről nem is szólva! Csekély számúak azok az adatok, melyekből következtethetjük, hogy nálunk is volt a középkor századaiban nemzeti irodalom, azaz költészet; csakhogy ily kérdés eldöntésénél egyetlen pozitív adat fontosabb, mint egy tucat negatív következtetés ex silentio. Monda, mese, dal, epika, — hogyan lehetett volna el a magyar nemzet ily költői termékek nélkül, mikor sokkal műveletlenebb népeknél mindenütt megtaláljuk. És ha Láczy a nemzeti lélek rezgéseit még a latin

krónikákban is fölismeri (pedig e krónikák talán nem mind magyar emberek művei), hogyan kételkedhetik abban, hogy e nemzeti lélek tudott magának költészetet is teremteni, hisz a krónikák maguk tele vannak e költészet anyagával és bizonyítékaival! De tény, hogy nemzeti jellegű költészet nem maradt reánk az Árpádok korából. E tény megmagyarázására sok felelet lehetséges, de jó lesz ezeknek sorából ki nem felejtteni e nemzeti költészetnek pogány jellegét, mely más népeknél is eleve enyészetnek indította a nemzeti költészetnek legszebb termékeit. Tehát Láczy felelete sem jobbra, sem balra nem oldja meg a kérdést: az a keresztény tudományos irodalom, mely neki első sorban szeme előtt lebeg, létrejöhetett nálunk is, mert ez irodalomnak semmi vagy csak elenyésző köze van a nemzeti szellemhez, — az igazi nemzeti költészetet pedig sehol sem feszélyezte a tudós körök közönye, sőt egy kis túlzással mondhatni, hogy mindig előnyére vált. Hogy keresztény-tudós irodalom nélkül nem szűkölködünk, arra elég bizonyítékunk van krónikáink kívül is, melyek szintén e körbe tartoznak; hogy pedig nemzeti költészetünk volt, azt az irodalom- és művelődéstörténet mai színvonalán még akkor sem volna szabad tagadni, ha egyetlen korabeli adat sem tanúskodnék mellette.

A függelék is fényesen bizonyítja Láczy sokoldalú tudományát és éles elméjét; de tárgyánál fogva nem tartozik e folyóirat keretébe. Azért csak röviden jegyzem meg, hogy a Sylvester-bulla gyártásának főtényezőit iparkodik kimutatni, azt hiszem, helyes szempontokból és kifogástalan módszerrel.

A magyar irodalom főirányai, írta Riedl Frigyes. Budapest, 1896. 137 l. (Olcso könyvtár 369. sz.)

E kis könyv igen kedvező fogadtatásban részesült úgy a napi mint a szakajtó részéről. Nem méltatlanul. Szerzője sok oldalú műveltségű, olvasott, a képzőművészetek terén igen tájékozott és gondolkodó fő, a ki a francziáktól eltanulta az előadásnak szellemeskedő modorát is, melyet azonban, mert nem felel meg természetének, ritkán alkalmaz ügyesen. Rengeteg nála a mindenféle kép meg hasonlat, a mi gyakran dagályossá és izléstelené teszi stílusát, mely azonfelül igen sokszor nagyon magyartalan is. A kérdés, melyet fölvet, igen helyes és fontos; ki akarja mutatni, »mikép alakították át külföldi hatások eszméink körét, mikép gazdagították meg érzéseinket« (5. l.); témája tehát hazai műveltségünk kapcsolata az általános európai művelődési mozgalmakkal. Hogy e földadatot meg nem oldja, nem egészen az ő hibája; nincsen erre, irodalomtörténetírásunk sanyarú állapotánál fogva, elég előmunkálata, és könyve már terjedelménél fogva csak vázlat, mely csupán a főszempontokra szorítkozhatik. De dolgozatának czíme mégis furcsa; hisz könyvében nagyon keveset beszél a magyar irodalom főirányairól, sőt alig magyar irodalomról.

Jellemző e szempontból mindjárt az első fejezet: »Az őskor szellemi élete.« Szerző ebben három korszakot különböztet meg: egy ugor, egy turk és egy szlovén (?) korszakot. Ezt eddig is tudtuk, illetve azt

hiszszük, hogy tudjuk, mert sok itt még a megoldatlan kérdés, hiszen az igazi tudományos kutatás e téren voltaképp csak legujabban indult meg. Riedl csupán a nyelvből veszi argumentumait; úgy látszik, nem tudja, hogy a tudomány magának a nyelvnek tanúságai és tanulságai iránt ma már jóval kevésbé hiszékeny, mint volt még néhány évtized előtt. Magára a nyelvre nem építhetni sokat s a jövevényszók nem bizonyítják az illető fogalmak kölcsönvételét. Széleskörű néprajzi és történeti kutatások nélkül az őskornak semmiféle problémája meg nem oldható. Nem igen találó a mythológiára vonatkozó megjegyzése sem, midőn azt mondja, hogy »az ugor mythologikus költemények (nem a mythoszok?) fősaját-sága a plastikátlanság, a képek határozatlansága és ingadozása« (34. l.). Mi következik ebből? Riedl nem következtet belőle semmit; de akkor mire jó a száraz tény? Pedig nincs a dologban rejtély: a kelta és szláv mythoszok is »plastikátlanak« és a germán mythikus képzeleteknek tetemes része ép olyan. »Plastikát« a mythoszoknak csak nagy költők (ill. művészek) adhatnak: Homéros nélkül, a kin a hellén művészet alapul, a görög mythosz ép oly »plastikátlan« volna, mint a vogul, melynek nem született Homérosa, és a germán mythoszok »plastikája« is csak addig terjed, a meddig az Edda költészete; ezen túl köd és homály kavargó. Hogy volt-e magyar mythosz és milyen, volt-e magyar ősköltészet és milyen, — e kérdésekről mélyen hallgat Riedl, pedig művének célja megkövetelte volna, hogy ezen kérdésekre is adjon feleletet, a melyet persze a tudomány jelen színvonalán adhatni. Nála »az őskor szellemi élete« nem sokkal több egy nagy semminél.

A középkorról és annak költészetéről is furcsa fogalmak vannak. Szerinte csak »Mátyás nevével (?) fakadnak föl a magyar költészet(nek), rejtett vagy eltemetett forrásai« (17. l.). De melyek ezek a források? A kép nagyon ferde, mint sokszor Riedlnél, a ki erőszakosan hajhászza a képeket. Hajhászza az általános axiomákat is, melyek néha száználmasan naivak, mint mikor pl. (17. l.) hosszasan fejtegeti, hogy »minden irodalmi mű mögött ott lappang az, a ki szerezte.« Hát még ilyet is le kell írni?) A középkor jellemzése különben igen gyenge, mert teljesen elavult — neki a középkor egy nagy kolostor, egyéb semmi! — a magyar középkorról pedig voltaképp csak annyit hallunk, hogy benne »kevesebb a vallásos láng, kevesebb a rajongás, kevesebb a türelmetlenség, mint nyugaton« (33. l.), a mi ily általánosságban nem is áll és nem is nemzetünk jellemében, hanem inkább politikai viszonyainkban leli magyarázatát. (V. ö. a reformatio és ellenreformatio szenvedélyes, majdnem vad harczeit!); — és hogy a középkori ember lelkében három réteg van: »az első az ősnemzeti réteg, a második egy turk-szlovén-német-olasz réteg, a harmadik a keresztény réteg. Hogy minő érzelmek és eszmék tartoznak az egyes rétegekbe, arra nézve, költői maradványok híján, analógiák szerint csak hozzáférések lehetségesek« (38. l.), — de ez analógiákról hallgat szerzőnk, e »hozzáférésekből« nem közöl egy betűt sem! Az egész középkor rajza teljesen el van tévesztve, mert iszonyúan egyoldalú. Riedl előadása alapján azt kell hinnünk, hogy minden középkori ember olyan szent barátforma volt; pedig történetünk az ellenkezőt bizonyítja: a legendák

az egyetemes egyház költészete, melybe kevés nemzeti vonás lopódzott, de az egyház mellett volt magyar világ is, erős szenvedélyekkel, véres tusákkal, nyugtalan képzelettel. Mind erről nem tud Riedl semmit. De egyebeket sem tud. A 29. lapon mint nagy fontosságú adatot említi, hogy Anonymus kiírt egyes mondatokat Dares (nem Darius!) Phrygiusból, de a magyar mondáról nem tud egy szót sem, még kevesebbet a magyar epikáról. Akár nemzeti termék a magyar mondák imponáló hatalmas köre, akár idegen kölcsönvétel, akár (a mi a legvalóbszínű) e két elem vegyülete, — tény, hogy megvolt, hogy a nép ismerte és dalokban földolgozta. Hogyan lehet a középkori magyar költészetről szólni és e bámulatos termékét egy szóval sem említeni? És Riedl nem említi Tar Lőrinczet vagy Toldi Miklóst sem, a kik szintén nem voltak szent barátok, és egyáltalában még kísérletet sem tesz a középkori költészet körének vagy anyagának megállapítására. A földadatnak tagadhatatlan nehézsége nem menthet föl ily könyvben a megoldás kötelessége alól, legfeljebb csak kimentí a megoldásnak töredékes és bizonytalan voltát. De Riedlnél mélyreható kérdések állják útját a helyes belátásnak: a 97. lapon azt olvassuk a renaissance hatásakép kissé algymnasiumi ízű virágos bombasztal: »a mint a magyar költészet kertje ez új hajnalra kivirul fölszakad benne a szerelmi költészet első bimbója«, — tehát szerzőnk komolyan azt hiszi, hogy a középkorban nem énekeltek e földön szerelmi dalt, talán nem is szerettek boldogtalan őseink, a mint, szerinte, nem is meséltek és a magyar költészet ez időben nem volt egyéb, mint együgyű barátok és apácák legenda-készlete?

Gazdagabb és találébb a renaissance rajza, mert itt szerzőnk Burckhardt Jakab műveiből merithetett. Nincsen e rajzának egyetlen alapvonása, fejtegetéseinek egyetlen alapeszméje, mely ne Burckhardtból származnék, — és furcsa: Riedl szükségesnek találja idézni Fraknoi és Csánki egy-egy dolgozatát, de Burckhardt nevét hiába keressük könyvében. Pedig e genialis tudósnak még túlhaladott vagy legalább kellő értékökre leszállított ideáit is híven átveszi és új fölfedezések gyanánt terjedelmesen fejtegeti, pl. (41. l.), hogy a renaissance fölfedezte a belső embert és hogy »a lelki jelenségek finom szövődése és bonyolult jelenségeinek megfigyelése iránt a középkornak nem volt semmi (!) fogékonysága«, — tehát Augustinusnak, Danténak és a Tristan-eposz költőjének sem! Vagy mikor (93. l.) a »renaissance lélektanából« magyarázza, hogy Mátyás törvénytelen fiának akarja biztosítani a trónt. De mikor törvényes fia nem volt! Mátyás jellemzése csupa Burckhardt, és a hol ez nem segíthet, ott a rajz hamis vagy ferde, így a nagy király politikájának jellemzésében, melynek iránya és céljai a renaissance nélkül is megérthetők, hisz voltakép a Zsigmond politikájának nagyszabású megújítása, de természetesen más kiinduló ponttal, más korban és más ember kezében. De Mátyás udvarának és környékének rajza (V. fej.), főleg a képzőművészetek figyelembe vétele által, minden tekintetben igen sikerült, gazdag és szép, bár magyarság tekintetében nagyon kifogásos; így pl. némely bölcselő Riedlnél majd »platonikus«, majd »platoní«, majd »platonista«, egy másik meg »Sokrates tanítása közt« nevelkedett stb. Mátyás viszonyát a nemzeti költészethez nem tárgyalja Riedl,

a mi elég furcsa; de hangsúlyozza, hogy hatása nem enyészett el halálával. Ezt eddig is tudtuk, de hálás föladat lett volna, e hatás szálait nyomon követni, a míg a XVIII. században más irányt nem vesz vagy más hatásokba nem vész. A korabeli magyar irodalomról szerzőnk három egész lapon szól, de nem állíthatni, hogy valamit mondana is; pedig a kevés számú emlékek és a nagyobb számú adatok lehetővé tettek volna egy kis elevenebb rajzot.

A XVI. századdal kezdődik valósággal az emlékekben reánk maradt magyar irodalom, és innen (106. l.) Riedl tárgyalása oly sovány és üres lesz, hogy még vázlatnak sem fogadható el. Fontos irodalmi irányokat (pl. a verses novellát, mely ekkor virágzása korát éli) egy betűvel sem említ, másutt egészen hamis világításba helyezi a tényeket, mint pl. a 110. lapon, hol neki Balassa Bálint »e kor(nak) egyetlen elsőrangú katolikus szelleme.« A Burckhardt-féle túlzások itt sem hiányzanak, pl. (120. l.): »A természet érzete újkori érzés; az olasz költészetben a középkor legvégén mutatkozik, a többi (?) költészetben később.« Ilyet ma nem írhat le oly szakember, a ki a középkori lírát ismeri. És mily gyenge itt is a szerző magyarsága és stílusa! »A reformatio a vallásos érzelmet *mélyítette ki* (vertiefte!), a mohácsi vész a hazafiságot« (112. l.), a 119. és 123. lapokon pedig a vallásosság »*kimélyíti* a lelkiismeretet.« 113. l.: »Nagy nemzeti szerencsétlenségek mindig *fölgyújtják* a hazaszeretetet.« A természet-érzék (Naturgefühl!) »a természet jelenségeit minél inkább nemcsak a szemem hanem a szíven át is vezeti« (123. l.), a mi magyarul meg nem érthető. Furcsa az a mondata is (128. l.), hogy a francia forradalom emberei »nem tudták, hogy egy nép fejlődése szervesen összefügg« (mivel?) Nem rossz (133. l.) »Árpád, e lángelmű barbár« sem! stb. stb.

Minél gazdagabb lesz irodalmunk, annál kevesebbet tud róla mondani szerzőnk. Az utolsó fejezetet (a XVII. század óta, tehát három század irodalmáról, — összesen tíz lap!) maga is »pillantásnak« nevezi. Itt a következő áramlatokat említi föl: ellenreformatio (Pázmány), barokkizlés (Gyöngyösi), fölvilágosodás (Bessenyei), francia forradalom (Kazinczy), romantika (Kisfaludy S.), népies-demokratikus irány (Petőfi, Arany). Mindenütt egy-két általános »európai« megjegyzés, mely helyes, és azután a magyar vonatkozás, mely többé-kevésbé erőszakolt, mert a nemzeti szellemnek legfeljebb csak egy-egy oldalára illő. Hogy e fejlődésben legnagyobb embereink, pl. Zrínyi vagy Vörösmarty, nem találnak helyet, az nem igen bántja szerzőnket; — földolog a jelszó, melyhez a magyar fejlődést idomítani kell, — török szakad!

Az egész kis könyv kétségtelenül csak az V. fejezet kedvéért készült. Ez a fejezet egyetlen becses, valóban értékes részlete is, bár magyar irodalomról ebben a fejezetben sincsen szó. A többi hevenyében és néha kellő tárgyismeret nélkül oda vetett bevezetés meg pótlék, melyekben semmi újat, de igen sok el nem fogadhatót találunk. Szintén nem új Riedl befejező gondolata, hogy szellemi önállóságunkat csak úgy biztosíthatjuk, ha minél többet tanulunk a külföldtől. De ez a gondolat annyira igaz és fontos, hogy nem is lehet elég sokszor kifejezésre juttat-

nunk. Annyi bizonyos, hogy ez idő szerint nem ebben az irányban haladunk, — és ebben a tényben nagy veszélyek lappanganak.

Wolff Béla: Az első magyar dramaturg. (Székesfehérvári áll. főreálisk. 1896/97. évi értesítője, 14 l.)

Wolff, a Kölcsey-irodalom ez alapos ismerője, e tanulmányában oly munkát nyújtott, melyet tanár és tanító egyaránt nagy haszonnal olvashat. A tárgy, így első hallásra, nem egészen újnak látszik, de *a mit* Wolff Kölcsey 2 dramaturgiai dolgozatáról (s kiegészítésként Magyar Játékszín cz. beszédéről), azok keletkezéséről, tartalmáról s kivált hatásokról mond, továbbá a mily szervesen illeszkedő szerkezetben s világos, szabatos stílusban, szóval *a hogyan* mondja ezeket: mindaz önálló, a feldolgozásban eredeti, dicséretreméltó tanulmánynak minősíti e munkáját.

Apróbb megjegyzéseim a dolgozatra a következők.

Jobb szerettem volna, ha a szerző a tragikum elméletében — kivált így *iskolai* értesítőben — nem a modern ingadozó réalaesthetikusokhoz csatlakozik vala. Akkor elkerülhette volna az ilyen megtámadható kijelentéseket, hogy »Kölcsey nem tudja eléggé *indokolni* (!), hogy Zrinyi miért nem tragikus hős; de *vajjon* (!) tudnók-e mi teljes biztossággal?« Mert, a mily biztossággal beszélhetünk egyáltalában a tudomány, s különösen az esztetika sok kérdéséről (mágnesség, villamosság; eszményítés, komikum s fajai stb.), époly biztossággal beszélhetünk bizony a tragikumról s így arról is, hogy miért nem tragikus (aesthetikai s nem köznapi értelmében véve e szót) a hős Zrinyi. Az a körülmény, hogy a drámairás hová fejlődik majd, engem jelenleg még nem tarthatna vissza *ilyfajta* kijelentéstől, hogy bizony ez ideig »tragikus vétség« nélkül nincsen igazi tragédia. Mert, ha a legjelesebb tragédiák erre szolgáltatnak példát — mint a hogy tényleg szolgáltatnak — akkor az elméletező aesthetikusnak is ez álláspontra kell helyezkednie. — Annál a pontnál, hogy Kölcsey élete második szakában miért harcolt a német szentimentalizmus s »az epesztő, nyugtalan és örök sejdítésekben borongó schilleri múzsa ellen«, holott élete első szakában föltétlen híve volt, nem ártott volna megemlíteni, hogy azt a Schillert-ostromló romantikus aesthetikusok (Tick, Schlegelék) hatása alatt tette.

Tárgyi megjegyzésem több nincs. S ha a teljesség kedvéért még megemlítem, hogy jó lett volna még a »bölcész, tökély, ismeretekkel bírt, indokolni, ma már *névről* is alig ismert drámairó (névről helyett), véglegezett (végleges helyett)«-félét is kiküszöbölni, röviden ugyan, de lehetőleg híven számot adtam e derék dolgozat tartalmáról és kidolgozásáról.

DR. DEMÉK GYÓZÓ.

Dr. Murajda F. Nándor: Döbrentei »Erdélyi Muzcum«-ának kritikai iránya. (Gyöngyösi kath. nagygymn. 1896/97. évi értesítője, 15 l.)

E dolgozat részlet a szerzőnek ily című doktori (»tudori«) értekezéséből: A magyar kritika fejlődése; tehát a programmértekezések azon csoportjából való, mely nem annyira a tanulóknak, mint inkább a tanároknak van szánva s azért a tudományos dolgozatok mértékével mérendő.

A kritikus hármas feladatához képest 3 fejezetben akarok beszámolni e dolgokról.

1. A *tárgy* mindenesetre méltó tudományos feldolgozásra; egyrészt, mert Döbrentei Erd. Muzeuma korának legjelentősebb folyóirata volt, s másrészt, mert e tárggyal s egyes részeivel Radnai Rezsón, Lázár Bélán és Széchy Károlyon kívül tudtommal más még nem foglalkozott tüzetesebben. A szerző tárgyválasztása tehát helyeselhető.

2. Mít mond a tárgyról? Mi a dolgozat *tartalma*? Mi eredetit, újat tud a czímbeli tárgyról mondani, avagy mely új csoportosításban, rendszerben mutatja be a már tudottat? Mert hiszen köztudomású, hogy csak úgy van létjogosultsága egy »tudományos« dolgozatnak, ha e 2 kívánalom valamelyikének megfelel, azaz: ha vagy értekezés, vagy pedig tanulmány. Hát kereken kijelenthetjük, hogy a szerző egyik kívánalomnak sem tesz eleget: újat épenséggel nem mond, s eddigi e tárgyú ismereteinket sem rendszerezi. Az egész dolgozat Döbrentei a kritikáról írt értekezésének s Buczy Emil »Értekezés az elmének magas kifejlődése körül az izlés munkájában« cz. dolgozatának bő idézetekkel tarkított, elképzelhetetlen stílusban megírt tartalomkivonata. Keresve sem találunk benne oly részletet, mely a szerzőnek eredeti kutatásáról tenne tanúságot. Sőt megbocsáthatatlan mulasztásnak kell kijelentenuünk, hogy Murajda oly tárgyról írt, melyhez még a szükséges előtanulmányokat sem végezte. Avagy megbocsátható-e egy *oly tudományos* dolgozat irójának, mely e századbeli kritiko-aesthetikai irodalmunkról szól, hogy Winckelmann, Herder, Lessing, vagy népszerűsítőik s továbbterjesztőik (Baumgarten, Silzer, Engel, Eschenburg stb.) idevonatkozó munkáinak kellő ismerete nélkül fog a tétel kidolgozásához? Megbocsátható-e pl., ha nem veszi észre, hogy Döbrentei azon nézete, mely szerint »a görög művészet a tökéletesség felülmulthatatlan pontjára tört«, mely mellett Dante és Ariosto »képtelen materiákba nyomták ragadó hatalmaikat«, Winckelmann óta a német aesthetika alapnézete — s tegyük hozzá, nagyon is megingatható — alapnézete volt? Murajda azt sem veszi észre, hogy Döbrentei azon kijelentése »a kritikus tudja magát beleélni oda, a hová kell«, ugyancsak Winckelmann óta a német aesthetika vallott elve. Az oly kevésbé önálló Buczyról azt mondani, hogy »önalkotta irány jellemző célzatát (!), midőn a tudós író és a szépiróról beszél« (?) 11. l. — mégis nagyon megkockáztatott s még hozzá az érthetlenségig helytelenül kifejezett nézet.

3. E minden eredetiség nélkül szükölködő dolgozat szerkezet és előadás (stílus) dolgában is módfelett kezdetleges, fogyatékos. Avagy beszélhetni-e helyes szerkezetéről, ha a 15 lapnyi fejtegetésből még az sem derül ki, — világosan meg épen nem — hogy voltaképen mi is volt hát az Erd. Muzeum kiritikai iránya? A dolgozat stílusáról pedig a fenti példa — azt hiszem — elég világos képet nyújt. De a kinek az nem elég, annak még a következő példákat hozom fel: »A dilettantizmus helyett, (!) komolyan is kezdenek foglalkozni a szépirodalommal, a melyen igazi lelkes istenfia (!): Berzsenyi, Kölcsey, a 2 Kisfaludy s már előbb Csokonay, haladása felé hatalmas erővel mozdítanak egyet (?). Bennök

a tehetséggel, Berzsenyit kivéve (!?), kimívelt izlés, szokatlanul szép, tiszta, költői nyelvrész társulván, igazi belbecsessel bíró (!) alkotásokkal gazdagítják irodalmunkat.« (3. l.) S még a végéről: »Ime, az Erd. Múzeum kritikai irányzata s nagyon sokban Buczy munkásságának kritikai célzatánál fogva« (!) 14. l. Bekezdés. Ha szükséges, még a közbülső fejtegetésekből is szolgálhatunk fölös számban ilyfajta példákkal. De nem akarjuk szegény nyelvünket közmegebotránkoztatásúl tovább is kárpadra vonszolni s azért röviden csak annak a kijelentésére szorítokunk, hogy a címbebeli dolgozat tartalmi és kidolgozásbebeli gyarlósága miatt mérőben eltévesztette célját.

DR. DEMEK GYÖZÖ.

Magyar Kritika. *Megjelenik minden hó 1-én és 15-én. Felelős szerkesztő: Benedek Elek. Kiadja: a szerkesztő és kiadó bizottság. Előfizetési ára egész évre 5 forint.*

Közönség és irodalom régóta érzi szükségét egy olyan vállalatnak, melynek a fenti címet kellene viselnie. Azonban egy kritikai folyóirat után való vágyakozás mindaddig teljesületlen reményeink számát szaporította. Ha irodalmunk ilyen irányu törekvéseire és kísérleteire gondolunk vissza, szinte a végzet hatalmát látjuk rajtok érvényesülni. Mintha Kisfaludy Sándor szelleme kísértene folyvást; mintha a magyarság tollforgatói mindenha ő vele együtt azt tartották volna, hogy a recensio korlátait nem, hanem csak a diéta alkotta s a király szentesítette törvényeket ismerheti el a magyar nemes. Kölcsey kezéből a Berzsenyi elkeseredése és az egész olvasó közönségnek felháborodása csavarja ki a bírálói tollat. Az Erdélyi »Szépirodalmi Szemlé«-je köré csoportosuló rettenthetetlen areopag névtelen, nagy alakjai, igaz, részben a bekövetkezett idők zavarai miatt, abban hagyják működésüket már a második kötetnél. Arany, ki nagy nevének varázserejével s tudásának nem kisebb körével fog hozzá »Figyelő«-jének és »Koszorú«-jának szerkesztéséhez, újból és újból kénytelen visszavonulni. Az »Athenaeum« és körének fellépése és hosszú ideig szinte osztatlan tekintélye egészen páratlanul áll mind e mai napig.

Hírlapjaink részben pótolhatták volna a szorosan vett kritikai irodalom helyét és teret engedhettek volna a kritikai szellem érvényesülésének és az irodalmi izlés elméleti terjesztésének. De a pártpolitika önfeledt szolgálata, az üres sensatio lelkiismeretlen hajhászata és a legszűkebb ujságírói köröknek nyújtott kisebb, nagyobb szíveségek nemesebb hivatásától teljesen elvonták s az irodalmi közizlés mai, bár remélni merjük: rövid ideig tartó, de rettenetes hanyatlásának legfőbb, mondhatnók: egyetlen bár százkezü munkásaivá tették. Hasábjaikon nyomuk sincs a közönséget tájékoztató könyvismertetéseknek; nagy kegy, ha egyik másik munkának a címét közzé teszik. Irodalmi rovataikat talán meg sem tartanák, ha nem gondolnának arra, hogy esetleg a saját kiadóhivataluk is megindíthat valamiféle vállalatot és ha talán a szemérem törölni engedné. Így aztán a nagy közönség is teljesen tájékozatlan és sokszor megtörténik, hogy a lapjától dicsért könyv, melynek szerzője legtöbb esetben az illető ujság szerkesztőségének tagja — ki nem elégitette,

inkább semmit sem olvas. — A havi és évnegyedes folyóiratok pedig csak a szakjukba vágó irodalmi termékeket kísérhetik figyelemmel, s nem szólhatnak a mivelt, vagy tudós olvasó közönség szélesebb köréhez. Terük szűk volta sem enged nekik szabadabb mozgást ebben az irányban.

Ilyen viszonyok közt az irodalom fiatal óriásai a Kazinczy korába illő kényességgel várják a tömjént s olymposi haraggal fogadják az elvértve megszólaló kritika szigorubb hangját.

De az igazság kedvelői, az irodalmi izlés emberei és az elfogulatlan tájékozást váró közönség, mint szomjas föld az eső cseppeket, várja a kritika tisztító vizét . . . Meghozta-e a »Magyar Kritika« a várva-várt esőt?

Nem kenyerünk a személyeskedés; de igazat fog adni nekünk a M. K. szerkesztője, ha azt mondjuk, hogy olyan munkánál, a milyenre ő és társai vállalkoztak, ember kell a gátra. Ezért nem lehet rosz néven venniök, ha azt kérdezi a közönség, hogy kik azok, a kik a Bajza, Kölcsey, Erdélyi és Arany abba hagyott munkájának folytatására magukban erőt éreznek? Fide, sed cui, vide! A munkatársaknak irodalmi multjok helyett nem elég egyszerűen a jövőre utalni akkor, a mikor munkaerőt, részrehajlatlanságot, elfogulatlanságot és ezeknek némi zálogául, alapelveket vár az olvasó. De a M. K.-ban a nevek nem beszélnek kiforrt egyéniségekről, s a szerkesztői bekapogatók sem szólnak követendő irányelvekről. Kicsinyes kérdésekkel foglalkoznak azok olyan hangon, a melyet egy, a magyar kritikai irodalom föllendítésére vállalkozó folyóirat élni használni legalább is stytlenség. De a 3. meg a 9. szám megjelenése óta egygyel több okunk van a szerkesztőség iránti bizalmatlanságra. Ott a szerénység jelszava alatt (de a melyről egyik irodalmi kritikusa léptenyomon megfélekedzik) az *irodalmi elvtelenség* csucsosodik ki, a meny nyiben a szerkesztőséget pusztá *közvetítőnek* mondja maga Benedek. Itt . . .?!

Miután magok a vezércikkek irányelvekről nem szólnak, szépirodalmi kritikájok magyarságában sem igen bizhatunk, mert egyik szakemberének cikkeiben levő s a lexicalis ismeretekre emlékeztető nomenclatura tagadni látszik, hogy szerző érezné az összeköttetést a magyar irodalom multjával és utmutató szellemével. A ki egyedül a külföldi irodalmi alakok »fintorvágásai«-ból akar tanulságot meríteni, az vagy affectálja a külföldieskedést vagy valóban nincs érzéke a magyar irodalom történetében kínálkozó nagy igazságok iránt. Pedig épen e kettőtől mentse meg a gondviselés irodalmunkat további fejlődésében!

A részletekbe és azok bírálásába azonban nem bocsátkozhatunk. Általánosságban csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a tudományos művekről szóló ismertetések, szakemberektől jövőn, helyüket állják, figyelmetnünk kell azonban Székely és Haraszthy bírálóját, hogy a magas hang kissé erős neki s ellentétben áll szerkesztőjének ígéretével; a túlságos sokoldalúság meg könnyen hitelt veszít.

A M. K. mai beosztásával sem lehetünk megelégedve. Német mintájából a »Literarisches Centralblatt«-ból ha már átvette az ujon megjelent könyvek jegyzékét, átvehette volna az ismertetések szakszerinti csoportosítását is. Hogy első helyén önálló cikket ad, azt nagyon helyesel-

jük; de azok tartalmát és stílját, mint már említettük is, igen sekélyesnek tartjuk. A szerkesztő elfelejti, hogy lapjának tudományosnak kell lennie s a népszerűsítés csak nagyon is másodrangú feladata lehet. Benedek azt hiszi, hogy most is, kiadója kérésére, valami cirkulárét ír vidéki lapok számára, melyet a lap — itt a naivnak hitt közönség — szíves készséggel befogad az érte cserébe kapott küldeményért. Bár tudjuk, hogy az érdekes szerkesztő irtózik a cothurnustól és ez a hangulat adta rá a könnyű pongyolát, de megenged, ha szemünkben nem érdem az, hogy egyik hibát kerülve, a másikba jut. A szerkesztő érzi, hogy lapjának más fajta cikkekre is van szüksége, mint bírálatokra és ismertetésekre; de komoly cikkek kellene ám, a melyek a felmerülő főbb irányokról és eszmékről mondják el a lap véleményét, hogy azok világítsanak a sötétben, kivezető utat mutassanak a zürzavarodásban, hogy azok az irodalom lelkiismeretének és a tisztultabb izlésnek legyenek megnyilatkozásai az egyéni külöNKödés és a mindenáron újat akarás ellenében.

Még csak egyet. Szándékszik-e a M. K. külföldi műveket ismertetni? A külföldi irodalom kimaradása méginkább egyoldaluvá tenné. De különben sem hiszszük, hogy a hazai sajtó állandóan ellátná bírálatra érdekes anyaggal. Különben is, ha külföldi társai szükségét érzik annak, hogy figyelmüket országuk határán túl is kiterjesszék, akkor az egyetlen magyar kritikai lap sem lehet el a nélkül, ha hű akar lenni közönségéhez. Azt kell még érintőleg megjegyeznünk, hogy a magyar folyóiratokat is bírálatával kellene kísérnie. Nem kimerítő ismertetést értünk, hanem azt, hogy a közönség, vagy tudomány szempontjából érdekes tanulmányokról emlékezzék meg javallólag vagy rosszalólag. A magyar tudományos kutatás jelentékeny kincseit ezekben rakja le s folyóiratainknak szélesebb hivatást kell betölteniök, mint a nagyobb olvasó közönséggel dicsekedhető külföldieknek, mert ott könnyebben nyílik alkalom önálló könyvben szólani a közönséghez.

Ezek a megjegyzések legyenek kifejezői a vállalkozók jóindulatát megillető elismerésünknek. Mert mi is azt valljuk, hogy ezen a téren akarni is sokat jelent, ha magában ezt még elégnék nem tarthatjuk is.

Őszintén kívánjuk, hogy sikerüljön a M. K.-nak szellemiekben és anyagiakban megerősödni; kívánjuk ennek előfeltételül azt is, hogy sikerüljön csoportosítania mindazokat, kiknek van kellő tudományos készültségük, határozott, kiforrott egyéniségük, iskolázott fejük, éles tekintetük és jó izlésük — a részrehajlatlanságot nem is említve — a kritika szigorú de méltányos gyakorlására! És végül — találja fel saját programját is!

I. M. GY.

Benkó Imre, kinek Arany Jánosról írott könyvét mult számunkban ismertettük, a következő megjegyzései közlésére szólított fel bennünket:

Az ismertetés egyik pontja ezt mondja: »A hivatalos adatokban is van olyan, a mi eltér a valóságtól« s erre vonatkozólag azt hozza fel, hogy Arany nem tanított tanársága első évében latint a VII-ik osztályban, mint a hogy könyvem állítja. Nehogy az általam közölt hiva-

talos adatok hitelességéhez kétség férjen: legyen szabad megjegyezmem, hogy, mivel Arany tanárságának *két első* évére vonatkozólag a tantárgy beosztást sem a tanári szék, sem az iskolai tanács jegyzőkönyvében, sem az egyház és iskola levéltárában nem sikerült feltalálnom: erre nézve csak az egykori tanítványok emlékezetére voltam utalva s az esetleges tévedés ebből származhatott.

Második megjegyzésem a Hegedűs Vincze és Jakab Jóska esetére vonatkozik, melynek megtörténtét az ismertetés kétségbe vonja. Igaz, hogy az eset elbeszélésénél 185¹/₂ helyet tollhibából 185³/₄ áll: de magát az adatot föltétlenül megbízható forrásból Gaál Ferencz kuriai bíró, kecskeméti törvényszéki elnök úr ő méltóságától kaptam, s így annak megtörténtéhez kétség annyival kevésbé férhet, mert ez esetre Aranynak még egy másik tanítványa is emlékezett.

Binder Jenő az Egyet. Phil. Közlöny márcziusi számában fejezi be »*Egy magyar Lázár dráma és rokonai*« cz. tartalmas értekezését. Ez a Lázár-dráma a Comien-Tragoedia, melyről ifjabb irodalomtörténetíróink, Toldyval és Beöthyvel ellenkezőleg azt tanítják, hogy ennek 1683-ból enmaradt kiadását első kiadásnak kell tartanunk, szerzőjeül pedig Felvinczit kell tekintenünk. Binder is Négyessyvel tart amazok ellen s azt írja (229. l.) hogy a »a részéről fogamatba vett összehasonlítás eredményei összeségükben csakugyan erősen Felvinczi szerzősége mellett tanuskodnak s hogy (231. l.) a Comico-Tragoedia keletkezése évét nincs okunk 1683-ról elébbre tolni«.

Ismételve megemlítjük az 1646-ik évi kiadást, melynek címlapja, könyvtáblából kifejtve, megvan a muzeumi könyvtárban. Ezt tudva, nem fogunk többé Felvinczi szerzőségéről beszélni, a ki csak születhetett s még semmiesetre sem írhatott akkortáiban.

